

יחסי המקרא וההלכה - דיון לאור שיטת הרמב"ן

צירים מקבילים (או - אין מקרא יוצא מידי פשוטו)

ויקרא פרק כז פסוק כט

כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יִחָרֵם מִן־הָאָדָם לֹא יִפְדֶּה מוֹת יוֹמֵת:

ספרא בחוקתי פרשה ה

ז) מנין למחוייבי מיתות שאמר ערכי עלי לא אמר כלום ת"ל חרם לא יפדה, אין לי אלא מחוייבי מיתות החמורות מחוייבי מיתות הקלות מנין, ת"ל כל חרם לא יפדה, יכול עד שלא נגמר דינו ת"ל אשר יחרם מן האדם לא יפדה ולא עד שלא נגמר דינו.

רמב"ן ויקרא פרשת בחוקתי פרק כז פסוק כט

(כט) כל חרם אשר יחרם מן האדם - היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום. "מות יומת", הרי הוא הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך, לשון רש"י. ורבותינו נחלקו בדבר (ערכין ו ב), ויש מהם אומרים שהוא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כופר לפטורן. ויתכן שהזכיר זה בכאן, לומר שלא יתן ממון לשם כשאר החרמים ויפטר:

ועל דרך הפשט, יאמר הכתוב כי כל המחירים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחוזתו הוא קודש לשם, שהן חרמים לכהנים ואין להם פדיון, אבל המחירים מן האדם שאינו שלו כגון הנלחמים על אויביהם ונודרים נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כא ב), ימותו כל האדם הנמצא בהם. והטעם, שאין דעת הנודר כן לתתו לכהנים, רק שיהיה הכל אסור בהנאה, כי נתכוון להכרית האויבים ולכלותם:

ומצינו אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה, וכתוב (שופטים כא י) וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש מבני החיל ויצו אותם לאמר לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב, ואין הסברא נותנת שעשו כל העדה רעה כזאת להמית אנשים רבים מישראל שאינם חייבים מיתה, ופנחס היה שם ועל פיו נעשה כל הענין ההוא:

ועוד מצאתי באגדה בילמדנו, תניא רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם, אנשי יבש עברו על החרם ונתחייבו מיתה. ולכך אני אומר כי מן הכתוב הזה יצא להם הדין הזה שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטים, אם יחרימו על עיר להלחם עליה, וכן אם יחרימו על דבר, העובר עליו חייב מיתה, והוא חיובן של אנשי יבש גלעד, ושל היונתן שאמר לו אביו (ש"א יד מד) כה יעשה אלהים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן, ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן המקום הזה:

וזה היה טעותו של יפתח בבתו, כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקים להמית אנשים או העובר על חרמו חייב מיתה, כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר, ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכלותם או על העובר גזירתם ותקנתם, אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' חס וחלילה. ולכך אמר בב"ר (ג סג) שאפילו הקדש דמים לא היה חייב ונענש בדמה:

שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רפח

ואני אומר, בשמא אחר בקשה המחילה, שזהו פשט הכתוב בתורה: כל חרם אשר יחרם מן האדם, לא יפדה, מות יומת. כלומר: מה שהסכימו עליו הכל, והוחרם לדעתם, לא יפדה אלא חייב מיתה. ואל תהיה תוהה עיניך בזה,

מפני שדרז"ל המקרא הזה לענין אחר. מהם מי שאומר: למעריך היוצא ליהרג. ומהם מי שאומר: שאין חייבי כריתות וחייבי מיתות ב"ד, נפטרים בממון. כדאיתא בכתובות. שאעפ"כ, אין מקרא יוצא מידי פשוטו: אחת דבר אלהים, שתים זו שמעתי. משמעות הכתוב, הוא לזה ולזה. בוא וראה! שהרי רז"ל דרשו: לא יומתו אבות על בנים, ובנים לא יומתו על אבות; בעדות אבות. ולא תחשוב שזה אסמכתא, אלא עיקר גדול. ומכאן יצא לקרובים, שהם פסולים לעדות מה"ת = מן התורה =. ואעפ"כ, אין מקרא יוצא מידי פשוטו דכתיב: ואת בני המכים, לא המית, ככתוב בספר תורת משה: לא יומתו אבות על בנים (מ"ב = מלכים ב' = י"ד / פסוק ו'). הא למדנו: שכמה פנים של אמת לתורה.

השילוב - כשהלכה סותרת מקרא

שמות פרק כא, יח-כ

וְכִי־יִרְבֹּן אֲנָשִׁים וְהָפְה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאָבִן אוּ בְּאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב: אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנָקָה הַמֶּכֶה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרָפָא וְרָפָא: ס

ספרי דברים פרשת כי תצא פסקא רלז

(יז) ופרשו השמלה, יחווירו דברים כשמלה זה אחד מן הדברים שהיה רבי ישמעאל דורש מן התורה במשל כיוצא בו + שמות כב + אם זרחה השמש עליו דמים לו וכי עליו השמש זורחת ומה תלמוד לומר אם זרחה השמש עליו דמים לו מה השמש שלום לעולם אף זה אם היה יודע שהוא שלום ממנו והרגו הרי זה חייב, כיוצא בו + שם / שמות / כא יט+ אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו על בוריו...

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ד

הלכה ג

המכה את חברו באבן או באגרופ וכיוצא בהן אומדין אותו, אם אמדוהו לחיים נותן חמשה דברים ונפטר, ואפילו חלה המוכה והכביד ומת מחמת המכה הרי זה פטור. ואם אמדוהו למיתה אוסרין את המכה בבית הסוהר מיד וממתנינים לזה, אם מת יהרג המכה ואם הקל ונתרפא רפואה שלימה והלך בשוק על רגליו כשאר הבריאים משלם המכה חמשה דברים ונפטר.

הלכה ד

זה שנאמר בתורה על משענתו אינו שיהלך והוא נשען על המטה או על אחר שאפילו הנוטה למות יכול להלך על המשענת לא נאמר משענתו אלא שיהיה מהלך על משענת כוחו ולא יהיה צריך כח אחר להשען עליו.

רמב"ן שמות פרק כא פסוק יט

(יט) על משענתו - על בוריו וכחו, לשון רש"י. ואמר ר"א כי טעמו שלא ישען על אחר כדרך החולים, רק על עצמו, כי אז ינקה המכה שיוציאוהו מבית הסוהר. ולפי דעתי כי משענתו כפשוטו, כמו ואיש משענתו בידו מרוב ימים (זכריה ח ד), משענת הקנה הרצוץ (מ"ב יח כא). ויאמר הכתוב כי כאשר יתחזק המוכה והוא מתהלך תמיד בחוץ בשווקים וברחובות על משענתו כמשפט החלושים שנתרפאו מחולי, ונקה המכה, ולמד שאפילו פשע בנפשו ומת בחולשתו אחרי כן לא יומת. ודבר הכתוב בהווה, כי המוכים שנפלו למשכב לא יתהלכו בחוץ עד שתחיה מכתם ויצאו מידי סכנה, וזה טעם והתהלך בחוץ, כי אם יקום ויתהלך בביתו על משענתו לא ינקה:

ובמכילתא (כאן) אם יקום והתהלך, שומע אני בתוך הבית ת"ל בחוץ, אי בחוץ שומע אני אפילו מתנונה, ת"ל אם יקום. וגם זה נכון מאד שיאמר הכתוב אם יקום ממשכבו לגמרי והוא מתהלך תמיד בחוצות שלא יחזור למשכבו

בבאו מן החוץ כמנהג המתנונים, אף על פי שהוא חלוש ונשען על משענת ינקה המכה. והכלל כי כל זה כמין משל בהווה, והדין הוא שיאמרוהו לחיים, ולכך תרגום אונקלוס על בורייה.

שילוב 2

שמות פרק כב, ו-ח

כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אֹזְכָלִים לְשֹׁמֵר וְגִנְבֵי מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמְצָא הַגִּנֵּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם: אִם־לֹא יִמְצָא הַגִּנֵּב וְנִקְרַב בְּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאֲכַת רֵעֵהוּ: עַל־כֵּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׂוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שָׂה עַל־שְׁלֵמָה עַל־כֵּל־אֲבֹדָה אֲשֶׁר יֹאמֵר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם לְרֵעֵהוּ:

שמות פרק כב, ט-יג

כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אֹזְשׂוֹר אֹז־שָׂה וְכָל־בְּהֵמָה לְשֹׁמֵר וְנִמְתְּ אֹז־נִשְׁבֵּר אֹז־נִשְׁבָּה אֵין רָאָה: שִׁבְעַת יָקֻקַּ תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאֲכַת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעֵלְיוֹ וְלֹא יְשַׁלֵּם: וְאִם־גִּנֵּב יִגְנַב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לְבַעְלָיו: אִם־טָרַף יִטְרַף יְבֹאָהוּ עַד הַטָּרְפָה לֹא יְשַׁלֵּם: פ

רש"י שמות פרק כב פסוק ט

(ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור - פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם, לפיכך פטר בו את הגנבה, כמו שנאמר (פסוק ו) וגונב מבית האיש, אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה, למדת שפוטרו עצמו בשבועה זו. ופרשה זו אמורה בשומר שטר, לפיכך אינו פטור אם נגנבה, כמו שכתוב (פסוק יא) אם גנבו יגנב מעמו ישלם, אבל על האונס, כגון מת מעצמו, או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים, ואין רואה שיעיד בדבר:

רשב"ם שמות פרק כב פסוק ו

(ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים וגו' - בפרשה זו פוטר את השומר מגנבה ואבידה ובפרשה שנייה מחייבו בגניבה ואבידה, ופירשו רבותינו ראשונה בשומר חנם, שניה בשומר שטר. ולפי פשוטו של מקרא פרשה ראשונה שכת' בה כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשומר, מטלטלין הם ולשומרם בתוך ביתו כשאר חפציו נתן לו. לפי[נכך] אם נגנבו בביתו פטור, כי שמרן כשמירת חפציו. אבל פרשה שנייה שכת' בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשומר, ודרך בהמות לרעות בשדה, ודאי כשהפקידם, על מנת לשומרם מגנבים הפקידם לו, ולכן אם נגנבו חייב:

רמב"ן שמות פרק כב פסוק ו

(ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשומר - פרשה זו נאמרה בשומר חנם, ולפיכך פטר בו את הגניבה, כפי קבלת רבותינו (מכילתא כאן, ב"מ צד ב). ונזכר סתם בכתוב, מפני שדרך שומרי כסף או כלים לשמרם בחנם. והפרשה השניה (להלן פסוקים ט - יב) שבשומר שטר הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה, ודרך הבהמות לתת ביד רועים לשומר וירעו אותם בשטר:

חידושי הרמב"ן מסכת בבא מציעא דף מא עמוד ב

ושמעתי בשם הרב ר' שמואל רומרוגי ז"ל שהיה מפרש דמסברא נפקא ליה דראשונה בכלים שאין דרך ליטול עליהם שטר, ושנייה בבעלי חיים שאין דרך לשומרם בלא שטר שטיפולן ועמלן מרובה, ואין זה ראוי לסמוך עליו הואיל וטעם אחר אמרו בגמרא וזה לא הזכיר כלל.